

Welfare Effects of Consumer Behavior Based on the Principles of Family Values in Islam: With an Emphasis on Time-Preference Adjustment

Hojjat Izadkhast*

Received: 15/01/2017

Accepted: 15/03/2017

Abstract

In the literature on consumer behavior, environmental factors such as family and culture of consumer and internal factors such as beliefs and convictions influence on lifestyle and consumer behavior. The system that is based on Islamic principles, analyzing the consumer behavior of family and rationality governing it, beyond consumer behavior based on instrumental rationality in the West. Therefore, the formation of the family based on foundations of Islamic ethics is one of the platforms and centers for institutional in society towards human excellence, that through institutionalization of positive moral attributes such as altruism, patience and dedication to drawing economic man in all three dimensions, material, spiritual and otherworldly. Accordingly, the institutionalization of altruism, patience and dedication through reducing positive time preference rate can lead to increased social welfare. In the framework of general equilibrium model, results show that expanding the family institution based on ethical grounds, through adjustment of positive time preference rate increase capital per capita, GDP per capita, consumption per capita and ultimately increase household welfare in the steady state.

Keywords

Consumer Behavior, Islamic Ethics, Family, Welfare.

JEL Classification: D11, E21, P36.

* Assistant Professor of Economics, Faculty of Economics and Political Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, h_izadkhasti@sbu.ac.ir

اثرات رفاهی رفتار مصرفی مبتنی بر مبانی ارزشی خانواده در اسلام؛ با تأکید بر تعدیل رجحان زمانی

حجت ایزدخواستی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۲۵

مقاله برای اصلاح به مدت ۱ روز نزد نویسنده (گان) بوده است.

چکیده

در ادبیات مربوط به رفتارهای مصرفی، عوامل محیطی از قبیل خانواده و فرهنگ مصرفی و عوامل درونی از قبیل باورها و اعتقادات بر سبک زندگی و رفتار مصرف‌کننده اثرگذار است. در نظام مبتنی بر مبانی اسلامی، تحلیل رفتار مصرفی خانواده و عقلانیت حاکم بر آن فراتر از رفتار مصرفی مبتنی بر عقلانیت ابزاری در نظام غرب است. بنابراین تشکیل نهاد خانواده براساس مبانی اخلاقی اسلام یکی از بسترها و کانون‌های نهادی در اجتماع برای حرکت به سمت تعالی انسانی است که از طریق نهادهای سازنده صفت‌های اخلاقی مثبت از قبیل نوع‌دوستی، صبر و ایثار به دنبال ترسیم انسان اقتصادی در هر سه بعد مادی، اخروی و معنوی می‌پردازد. بر این اساس، نهادهای شدن نوع‌دوستی، صبر و ایثار می‌تواند از طریق کاهش نرخ رجحان زمانی مثبت منجر به افزایش رفاه اجتماعی شود. نتایج حاصل شده در چارچوب الگوی تعادل عمومی بیانگر این است که گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی، از طریق تعدیل نرخ رجحان زمانی مثبت باعث افزایش ذخیره سرمایه سرانه، تولید سرانه، مصرف سرانه و در نهایت افزایش رفاه خانوار در وضعیت پایا می‌شود.

واژگان کلیدی

رفتار مصرفی، اخلاق اسلامی، خانواده، رفاه.

طبقه‌بندی JEL: D11, E21, P36

* استادیار اقتصاد دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران h_izadkhasti@sbu.ac.ir

مقدمه

تصمیم‌های مربوط به مصرف در زمان حال و آینده توسط افراد و جامعه نقش کلیدی در تخصیص منابع بین زمانی ایفا می‌کند. رجحان زمانی مثبت در بردارنده نوع خاصی از رجحان در انتخاب بین دو مقطع زمانی است که برتری به مقطع زمانی نزدیک‌تر داده می‌شود. براساس این ویژگی رفتاری چنانچه فرد بین دو انتخاب مربوط به زمان حال و زمان آینده، قرار بگیرد، ارجحیت به زمان حال داده می‌شود. یکی از ناسازگاری‌هایی که در حوزه رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد متعارف مطرح می‌شود، رجحان زمانی^۱ مثبت است که باعث شکل‌گیری پس‌انداز کمتر از حد^۲ شده است؛ بنابراین مصرف بیشتر در زمان حال به معنای پس‌انداز کمتر از حد و در نتیجه، سرمایه‌گذاری، تولید، مصرف و رفاه کمتر در آینده خواهد بود. بر این اساس، تصمیم به اینکه در هر زمان چه مقدار مصرف شود، یا پس‌انداز شود، تعیین‌کننده مسیرهای زمانی تولید و رفاه جامعه خواهد بود. تفاوت دیدگاه‌های اسلام با مبانی انسان‌شناسی نظام سرمایه‌داری باعث متفاوت شدن اصول نظریه‌های رفتار مصرفی در آن شده است. در دیدگاه اسلامی انسان دوزندگی دنیوی و آخروی دارد و این دو در طول یکدیگر قرار دارند. بنابراین، خانواده یکی از بسترها و کانون‌های نهادی در اجتماع است که برای تمرین و حرکت به سمت تعالی انسانی می‌تواند منجر به افزایش صبر و نوع‌دوستی در افراد شود. در این صورت، گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام می‌تواند باعث کاهش نرخ رجحان زمانی مثبت از طریق نوع‌دوستی و صبر شود. در نتیجه، براساس مبانی اسلام، انسان در سه بُعد آخروی، مادی و معنوی رشد می‌کند. بر این اساس، تشکیل خانواده و عقلانیت حاکم بر آن فراتر از تحلیل نهاد اجتماعی خانواده براساس عقلانیت ابزاری در نظام غرب است و هدف از تشکیل خانواده در اسلام تأمین حقوق مادی و معنوی افراد خانواده است و در عین رعایت احترام ذاتی انسان، به رابطه فرد با خدا به‌عنوان محور اصلی تمام امور نگریسته شده است. همچنین، در اسلام اصولی در رفتار مصرفی نهاد خانواده توصیه شده است که انسان ضمن مصرف اموال خود در راه رفع نیازهای فردی و خانوادگی با رویکرد اعتدال و میانه‌روی، باید حقوق واجب مالی و سهم خداوند و جامعه را نیز به‌قصد قربت به خداوند ادا کند.

مسأله اصلی این پژوهش، تحلیل اثرات رفتار مصرفی مبتنی بر مبانی ارزشی خانواده در اسلام، در مقایسه با نظام غرب است که از طریق تعدیل نرخ رجحان زمانی مثبت در چارچوب الگوی رمزی صورت می‌گیرد. نوآوری این پژوهش، گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام است که از طریق تعدیل رجحان زمانی به اثرات رفاهی آن پرداخته می‌شود.

در ادامه در بخش دوم، به بیان مبانی نظری نهاد خانواده و سبک زندگی در غرب و اسلام پرداخته می‌شود. در بخش سوم، پیشینه تحقیق بیان می‌شود. در بخش چهارم، الگوی تحقیق مطرح می‌شود. در بخش پنجم، به کالیبره کردن الگو تحقیق در اقتصاد ایران پرداخته می‌شود و در نهایت به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها پرداخته می‌شود.

۱. مبانی نظری

۱-۱. جایگاه نهاد خانواده در غرب و اسلام

بکر^۳ (۱۹۷۴) نخستین اقتصاددانی است که درباره نقش اقتصادی خانواده نظریه‌پردازی کرده است. از نظر وی ازدواج پدیده‌ای رایج و پایدار است و پیامدهای اقتصادی دارد. بکر تصمیم به ازدواج و روابط خانوادگی را مانند نظریه سستی بنگاه‌های تجاری تحلیل می‌کند. وی معتقد است که افراد زمانی را برای جستجوی همسر موردعلاقه خود صرف می‌کنند تا شخص را پیدا کنند که بیشترین مطلوبیت را برای آنها داشته باشد و اینکار مانند تلاش بنگاه‌ها برای یافتن بهترین نیروی کار ممکن است. در نتیجه، جستجوی طولانی‌تر منجر به کسب اطلاعات بهتری درباره مطلوب‌ترین همسر فراهم می‌شود. بنابراین، این نظریه پیش‌بینی می‌کند که افرادی که در جوانی ازدواج می‌کنند احتمال بیشتری دارد که طلاق بگیرند (Becker, 1974, pp. 302-304). بر این اساس، تحلیل اقتصادی خانواده در نظام غرب تنها در چارچوب عقلانیت ابزاری تحلیل می‌شود. در این نوع عقلانیت، تصمیم به تشکیل خانواده در چارچوب منافع شخصی و عدم توجه به فلسفه وجودی انسان، معاد و آخرت و انگیزه‌های معنوی شکل می‌گیرد (باستانی‌فر، و حیدری، ۱۳۹۴، ص. ۶). بنابراین، نگاه غرب به خانواده براساس اصالت فرد است و

منافع افراد در اولویت است. این نوع نگاه غرب به خانواده باعث بروز مشکلات زیادی در جوامع آنها شده است.

هدف از تشکیل خانواده در اسلام، تأمین حقوق مادی و معنوی افراد خانواده است و در عین رعایت احترام ذاتی انسان، به رابطه فرد با خدا به عنوان محور اصلی تمام امور نگریسته شده است و مبنای همه دستورات است. بنابراین، خانواده تنها نهاد فطری، بی بدیل و جهان شمولی است که براساس فلسفه زوجیت بنا نهاده شده است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱). براساس این آیه قرآن کریم، مهم‌ترین ارکان خانواده مودت و رحمت میان زن و مرد است و بهترین محل تلاقی ویژگی‌های مکمل زن و مرد محسوب می‌شود. پیوند این ویژگی‌ها در نظامی هماهنگ می‌تواند تعادل روحی و روانی را برای اعضای خانواده ایجاد کند. بنابراین، تشکیل خانواده و عقلانیت حاکم بر آن فراتر از تحلیل نهاد اجتماعی خانواده براساس عقلانیت ابزاری در نظام غرب است. همچنین، خداوند براهمیت خانواده و پیش‌آهنگی آن در تشکیل جامعه نمونه انسانی اشاره دارد، چنان‌که پیوندهای سالم و درخشان خانوادگی را ایده‌آل پرهیزکاران معرفی می‌کند. خداوند در آیه ۷۴ سوره فرقان می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» و کسانی که می‌گویند خدای ما، ما را از همسرانمان نور چشمان ببخش و ما را رهبر پرهیزکاران گردان. در جای دیگر می‌فرماید: «هُنَّ لِيَاسٌ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ لِيَاسٌ لَهُنَّ» (بقره: ۱۸۷)؛ آنها لباس شما هستند، و شما لباس آنها. بنابراین زن و مرد را زینت هم و سبب حفظ یکدیگر می‌داند. بر این اساس، خانواده معبدی است که اعضای آن مدارج بندگی را طی می‌کنند و افزون‌بر تأمین حقوق دنیوی خود مانند امنیت، تغذیه، بهداشت، حقوق معنوی خود را نیز جستجو می‌کنند. درجایی دیگر می‌فرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل: ۹۷)؛ هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را بازندگی پاکیزه‌ای حیات [حقیقی] بخشیم و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام داده‌اند پاداش خواهیم داد.

خداوند متعال در این آیه پیش شرط رسیدن به حیات طیبه و وارد شدن به بهشت را ایمان و عمل صالح بیان می‌کنند که این در محیط خانواده‌ای شکل می‌گیرد که براساس مبانی اسلامی بنا شده باشد.

در زمینه بهبود و اصلاح رفتارهای فردی در خانواده، پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «خَيْرُ الرَّجَالِ مِنْ أُمَّتِي الَّذِينَ لَا يَتَطَاوُلُونَ عَلَىٰ أَهْلِيهِمْ وَ يَحْنُونَ عَلَيْهِمْ وَ لَا يَظْلِمُونَهُمْ»؛ بهترین مردان امت من کسانی هستند که نسبت به خانواده خود خشن نباشند و اهانت نکنند و دلسوزشان باشند و به آنان ظلم نکنند (مکارم الأخلاق، ۱۳۶۵، ص. ۲۱۶). در حدیثی دیگر، امام صادق (ع) می‌فرماید: «إِنَّ الْمَرْءَ يَحْتَاجُ فِي مَنْزِلِهِ وَ عِيَالِهِ إِلَى ثَلَاثِ خِلَالٍ يَتَكَلَّفُهَا وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي طَبَعِهِ ذَلِكَ: مُعَاشِرَةً جَمِيلَةً وَ سَعَةً بِتَقْدِيرٍ وَ غَيْرَةً بِتَحَصُّنٍ»؛ مرد در خانه و نسبت به خانواده‌اش نیازمند رعایت سه صفت است، هرچند در طبیعت او نباشد: خوش رفتاری، گشاده‌دستی به اندازه و غیرتی همراه با خویشنداری (تحف العقول، ۱۳۶۳، ص. ۳۲۲).

۱-۲. سبک زندگی اسلامی در خانواده

در دیدگاه قرآن، سبک زندگی با اوصافی مانند: حیات طیبه، شیوه زندگی بایسته، شیوه زندگی فوق‌العاده ارزنده، شیوه زندگی بر مبنای حق‌گرایی، شیوه‌ی زندگی که یکسره طاعت خداست و زندگی است که با اسلام یا تسلیم توأم است. مطابق آیه ۹۷ سوره نحل «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»؛ هرکس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد قطعاً او را بازندگی پاکیزه‌ای حیات [حقیقی] بخشیم و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می‌دادند پاداش خواهیم داد. حیات طیبه، سبک زندگی انسان‌هایی است که عمل صالح انجام می‌دهند و زندگی پاک، پیراسته و منزّه از هر پلیدی، ستم و زشتی داشته باشند. اما اینکه شیوه‌ای زندگی که یکسره طاعت خداست، چگونه سبک زندگی را طلب می‌کند، باید گفت، همانا خداوند یاری‌گر آنها است، خدا برای آنها بس است و هیچ تأملی جز تأمل او نمی‌پسندند. به همین جهت از آن با دین الله یا طاعت خدا یاد می‌شود.

۱-۳. نوع دوستی در رفتار مصرفی خانواده

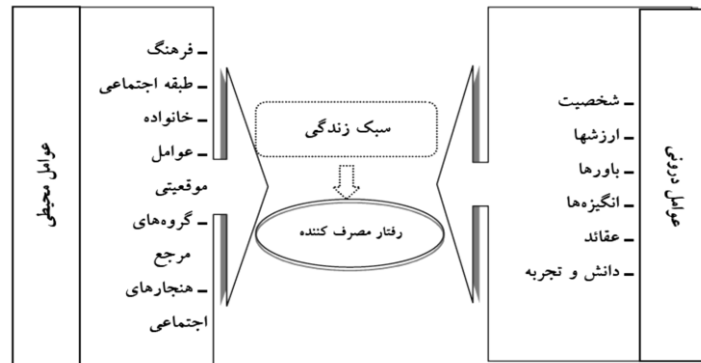
در ادبیات اقتصاد متعارف برای تبیین رفتار افراد انگیزه‌های خودخواهانه و نوع‌دوستانه مطرح شده است. پولک^۴ (۲۰۰۲) بیان می‌کند که هر نوع تحلیل مبتنی بر اقتصاد خانواده و اثر آن باید براساس اصل موضوعه نوع‌دوستی صورت گیرد؛ اما تحلیل اقتصادی نهاد خانواده در نظام غرب تنها در چارچوب عقلانیت ابزاری تحلیل می‌شود. در این نوع عقلانیت، تصمیم به تشکیل خانواده در چارچوب منافع شخصی است و نگاه غرب به خانواده براساس اصالت فرد است و منافع افراد در اولویت است. بنابراین، افراد را به‌مصرف هرچه بیشتر ترغیب می‌کند؛ درحالی‌که در اسلام اصولی در رفتار مصرفی نهاد خانواده توصیه شده است که انسان ضمن مصرف اموال خود در راه رفع نیازهای فردی و خانوادگی با رویکرد اعتدال و میانه‌روی، باید حقوق واجب مالی و سهم خداوند و جامعه را نیز به‌قصد قربت به خدا ادا کند. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ» (معارج: ۲۴) «وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ» (معارج: ۲۵) «مؤمنان و نمازگزاران کسانی‌اند که در اموالشان حق معینی برای مسکینان و محرومان قرار می‌دهند». پیامبر اکرم (ص) نیز می‌فرماید: «مؤمن نیست کسی که سیر باشد و برادرش گرسنه؛ و مؤمن نیست کسی که پوشیده باشد و برادرش عریان» (حکیمی، و حکیمی، ۱۳۸۶، ص. ۱۱۴). بنابراین، در سبک زندگی دینی، انسان مؤمن با مصرف مال خود برای دیگران به لذتی دست می‌یابد که از لذت صرف این مال برای خود بیشتر است. در فرهنگ اسلامی، این مصرف کردن برای دیگری انفاق نام دارد. درعین حال، مؤمنان علاوه بر آنکه در کمک به دیگران انفاق می‌کنند، موظف به گشاده‌دستی معتدل برای خانواده و نزدیکان خود نیز هستند. انسان ضمن مصرف اموال خود در راه رفع نیازهای فردی و خانوادگی با رویکرد اعتدال و میانه‌روی، واجب است که حقوق واجب مالی و سهم خداوند و جامعه را نیز با رغبت و نیت پاک و به‌قصد قربت به خدا ادا کند تا از این طریق رزق و روزی خود را طیب و پاکیزه کرده باشد. خداوند می‌فرماید: «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (توبه: ۱۰۳). براساس این آیه خداوند پرداخت صدقه اموال افراد با رغبت و قصد قربت وسیله پاک‌سازی و پرورش افراد می‌داند.

۱-۴. نقش خانواده در تعدیل رجحان زمانی

خانواده کانون رشد و تعادلی بسیاری از صفت‌های اخلاقی است و دامنه نفوذ آن فراتر از خانواده و در حیطه اجتماعی است و می‌تواند از طریق تعدیل در رجحان زمانی مثبت، بر رفاه اجتماعی اثرات مثبتی داشته باشد. رجحان زمانی مثبت، نوع خاصی از رجحان در انتخاب بین دو مقطع زمانی است که برتری به مقطع زمانی نزدیک‌تر داده می‌شود. لذا چنانچه فرد بین دو انتخاب مربوط به زمان حال و زمان آینده، قرار بگیرد، براساس این ویژگی رفتاری، ارجحیت به زمان حال داده می‌شود. بنابراین هر انتخابی که مشمول رجحان زمانی است، در آن زمان حال به زمان آینده ترجیح داده می‌شود. ترجیح زمانی یکی از ریشه‌های ذهنی بروز بهره متاثر از اندیشه بوم باورک است (بخشی، و دلالی‌اصفهانی، ۱۳۹۰، ص. ۳۰). این انگیزه متاثر از خوی خودخواهی و منفعت‌طلبی است که از طریق انگیزه‌های نوع دوستی تعدیل می‌شود. بر این اساس، اگرچه براساس آموزه‌های اسلام، انسان عجز و کم‌صبر است، اما در آن بر صبر و تقوا و گسترش رفتارهای نوع‌دوستانه توصیه شده و آن را تمرینی برای افزایش صبر قرار داده است. در حقیقت براساس مبانی اسلام، انسان باید در سه بُعد اخروی، مادی و معنوی رشد کند (هادوی‌نیا، ۱۳۹۳، ص. ۷۹).

بنابراین رضایت‌مندی فرد فقط منوط به لذت‌های مادی نیست و لذت‌های اخروی و معنوی نیز مورد تأکید خداوند است و به صلاح فرد است که برای افزایش مطلوبیت خویش تلاش کند تا در کسب مطلوبیت بیشتر، رضایت بیشتر خداوند را کسب کند (دادگر، ۱۳۷۸، ص. ۱۰۲).

در این راستا، خانواده نیز یکی از پسترها و کانون‌های نهادی در اجتماع است که برای تمرین و حرکت به سمت تعالی انسانی می‌تواند منجر به افزایش صبر و نوع دوستی در افراد شود و از این مسیر منجر به تعدیل نرخ رجحان زمانی مثبت و افزایش رفاه اجتماعی شود. در نمودار ذیل، عوامل محیطی و درونی اثرگذار بر سبک زندگی و رفتار مصرفی مشخص شده‌اند.

نمودار(۱): تأثیر عوامل محیطی و درونی بر سبک زندگی و رفتار مصرف کننده

منبع: (خاشعی و دیگران، ۱۳۹۵، ص. ۱۰)

۲. پیشینه تحقیق

استادزاد (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی مصرف بین‌دوره‌ای با رویکرد اسلامی»، نظریه بهینه‌یابی مصرف بین دوره‌ای در چارچوب اسلامی بسط داده شده است. وی همچنین، در محدودیت بودجه فرد، خمس را نیز وارد کرده است. نتایج حاصل از آن بیانگر این است که تابع مطلوبیت فرد مسلمان علاوه بر مصرف، به انجام کارهای خیر نیز بستگی دارد.

اکبریان و محمودی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تجزیه و تحلیل رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد اسلامی»، به بررسی رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد اسلامی پرداخته‌اند. نتایج تحلیلی حاصل از آن بیانگر این است که اهداف انسان‌ها در عرصه مصرف از منظر آموزه‌های اسلامی متفاوت از نظام سرمایه‌داری است. بنابراین براساس آموزه‌های اسلامی انسان‌ها به دنبال حداکثر کردن مجموع مطلوبیت دنیوی و اخروی خود هستند و انسان سعادت‌مند در یک رفتار عقلایی به دنبال حداکثر کردن آن خواهد بود. باستانی‌فر و حیدری (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل اثرهای رفاهی تابع تقاضای پول مبتنی بر مبانی اخلاقی خانواده در اسلام»، به تحلیل اثرات رفاهی تابع تقاضای پول مبتنی بر مبانی اخلاقی خانواده در اسلام پرداخته‌اند. نتایج حاصل از آن در چارچوب الگوی سیدراسکی بیانگر این است که با گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام و گسترش نوع دوستی، تقاضای پول فقط براساس انگیزه‌های احتیاطی،

مبادلاتی و سفته‌بازی نخواهد بود و انگیزه‌های مبتنی بر صفت‌های اخلاقی مثبت نیز بر آن اثرگذار خواهد بود.

صادقی‌مال‌امیری (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «طراحی مدل تحلیل رفتار مصرف‌کننده براساس آموزه‌های اسلام»، به طرح الگوی رفتار مصرف‌کننده براساس آموزه‌های اسلام پرداخته است. نتایج حاصل از آن بیانگر این است که متغیرهای بخل، میانه‌روی و اسراف در رفتار مصرفی افراد وارد می‌شوند و براساس دو بعد رفتار مصرف‌کننده در ارتباط با خود و در ارتباط با دیگران، در قالب یک پیوستار، مدل تحلیل رفتار مصرف‌کننده را شکل می‌دهند.

جداری‌عالی و میرمعزی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «مدل اسلامی اخلاق مصرف»، باهدف ارائه الگوی اسلامی از اخلاق مصرف با رویکرد بین‌رشته‌ای اخلاقی - اقتصادی، رابطه معیارهای اخلاقی از جمله انفاق، زهد، تقدیر معیشت و قناعت را با الگوی مصرف بررسی کرده‌اند. نتایج حاصل از آن بیانگر این است که شکل‌گیری الگوی مصرف اسلامی از مبانی نظری مبتنی بر توحید آغاز می‌شود و پس از سیر مسیر اهداف، انگیزه‌ها، ملاک‌ها و اصول رفتاری، به سعادت جاودانه که به‌صورت سعادت دنیوی در قالب زندگی گوارا و تقرب به خداوند متعادل است، می‌رسد.

سهیلی، نظرپور و حسینیان (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اصول موضوعه رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف»، به بررسی اصول موضوعه رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد اسلامی و متعارف پرداخته است و به‌صورت تحلیل مقایسه‌ای به این نتیجه می‌رسند که رفتار یک مصرف‌کننده مبتنی بر اصول اسلام، برخلاف نظام سرمایه‌داری تنها ارضای خواسته‌های نفسانی و مادی نیست، بلکه به‌دنبال رفع نیازهای معقول و موردنظر اسلام است تا مجموع لذات دنیوی و آخروی خود را حداکثر کنند.

باقری‌تودشکی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «الگوی مصرف بر مبانی ارزش‌های اسلامی»، به تحلیل الگوی مصرف بر مبانی ارزش‌های اسلامی پرداخته است. نتایج حاصل از تحلیل نظری آن بیانگر این است که دورنمای الگوی مصرف با محوریت انسان با حداقل ایمان به ارزش‌ها، متفاوت از الگویی است که تأکید بر عقلانیت صرف

اقتصادی و روحیه چشم به هم چشمی دارد. همچنین، برداشت‌های متفاوت از ارزش‌ها نیز الگوهای متفاوتی را به جامعه معرفی می‌کند.

حسینی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «الگوی مطلوب مصرف در چارچوب الگوی تخصیص درآمد اسلامی»، به بررسی و تبیین الگوی مطلوب تخصیص درآمد فرد در چارچوب نگرش اسلامی پرداخته است. نتایج حاصل از آن بیانگر این است که رفتار مطلوب تخصیص درآمد در چارچوب اسلامی به گونه‌ای است که رفاه، عدالت اجتماعی و معنویت را در کنار یکدیگر افزایش می‌دهد.

میرمعزی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «الگوی مصرف کلان در جامعه اسلامی»، به تحلیل الگوی مصرف کلان در جامعه اسلامی پرداخته است. وی با استخراج الگوی مصرف کلان در جامعه اسلامی به این نتیجه می‌رسد که در جامعه مبتنی بر مبانی بینشی و ارزشی اسلام، الگوی مصرف جامعه به گونه‌ای است که وجوه قابل سرمایه‌گذاری افزایش یافته و شرایط رشد و توسعه فراهم می‌شود.

صدر (۱۳۷۵) در کتابی با عنوان «اقتصاد صدر اسلام»، به بررسی نظریه مصرف در اقتصاد اسلام می‌پردازد. در این نظریه مصرف، مصرف‌کننده به منظور حداکثرسازی مطلوبیت می‌کوشد تا سطح رضای خداوند را حداکثر کند. همچنین، مصرف‌کننده مسلمان زمان خود را صرف استراحت، عبادت و کسب درآمد می‌کند و بخشی از درآمد خود را صرف مصرف و بخشی دیگر را انفاق می‌کند.

۳. الگوی تحقیق

در این تحقیق با توجه به مبانی اخلاقی حاکم بر خانواده در اسلام، نشان داده می‌شود که گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام، صفت‌های اخلاقی از قبیل صبر، نوع‌دوستی و ایثار را در جامعه گسترش می‌دهد. در ادامه در چارچوب الگوی رمزی اثبات می‌شود که گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام از طریق تعدیل نرخ رجحان زمانی باعث افزایش ذخیره سرمایه سرانه، تولید سرانه، مصرف سرانه و در نهایت افزایش رفاه اجتماعی می‌شود.

۱-۳. رجحان زمانی تعدیل شده مبتنی بر اثر خانواده

گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام می‌تواند باعث کاهش نرخ رجحان زمانی مثبت از طریق نوع دوستی و صبر شود. در ادامه فرض می‌شود که سازوکار اثرگذاری گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام بر نرخ رجحان زمانی به صورت رابطه ذیل باشد (باستانی فر، و حیدری، ۱۳۹۴، ص. ۱۳):

$$\rho = \rho_0 - h^{-i} \cdot \rho_1 \quad \text{رابطه (۱):}$$

که در آن ρ نرخ رجحان زمانی است و به عنوان معیاری جهت سنجش بی‌صبری در نظر گرفته می‌شود. در ادبیات اقتصاد متعارف مقدار آن بین صفر و یک قرار دارد و هرچه اندازه آن به یک نزدیک‌تر شود، بیانگر درجه بی‌صبری بالاتر افراد است. بنابراین، در اقتصاد متعارف چنین استدلال می‌شود که منافع افراد در چارچوب نیازهای مادی و انگیزه‌های خودخواهانه تعریف می‌شود. در رابطه (۱)، ρ_0 بخشی از رجحان زمانی است که متأثر از گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام نیست و رجحان زمانی مستقل نامیده می‌شود. $\rho_1 \cdot h^{-i}$ بخشی از ترجیح زمانی است که متأثر از گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام است و رجحان زمانی القایی نامیده می‌شود. h نرخ رشد تشکیل نهاد خانواده است و بین صفر و یک قرار دارد. توان i شاخصی جهت سنجش رفتارهای خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی حاکم بر دین اسلام است که فرض شده بزرگتر مساوی یک باشد. ρ_1 نرخ رجحان زمانی متأثر از گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام است. افزایش h^{-i} باعث کاهش ρ می‌شود و حتی ممکن است باعث منفی شدن مقدار آن شود.

در ادامه، دو حالت در نظر گرفته می‌شود: الف) افراد متأثر از تفکر فردگرایی باشند و نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام شکل نگیرد، که در این حالت h^{-i} برابر با صفر خواهد بود و $\rho = \rho_0$ خواهد شد. ب) افراد تمایل به تشکیل خانواده داشته باشند و نهاد خانواده نیز مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام باشد. در این حالت رجحان زمانی منطبق با رابطه (۱) است و بین منفی یک و یک خواهد بود ($-1 < \rho < 1$). در نتیجه می‌توان انسان اقتصادی در هر سه بعد مادی، اخروی و معنوی را ترسیم کرد.

۳-۲. الگوی رمزی با رجحان زمانی مبتنی بر اثر خانواده

در ادامه فرض می‌شود اقتصاد شامل خانوارهای با عمر بی‌نهایت باشد و نرخ رشد جمعیت آنها n باشد. بنابراین، تابع رفاه اجتماعی برابر ارزش حال مطلوبیت تنزیل شده خانوارها است (Blanchard & Fischer, 1989, p. 39):

$$W = \int_0^{\infty} u(c_t) \exp[-\rho(t-s)] dt, \quad u_c > 0, u_{cc} < 0 \quad \text{رابطه (۲):}$$

که در آن، W رفاه اجتماعی، c_t مصرف سرانه زمان حال، ρ نشان‌دهنده نرخ رجحان زمانی و t و s دوره‌های زمانی است. u_c مطلوبیت نهایی مصرف و u_{cc} مشتق مطلوبیت نهایی مصرف است و بیانگر نزولی بودن مطلوبیت نهایی ناشی از مصرف است. با قرار دادن رابطه (۱) در رابطه (۲)، تابع رفاه اجتماعی به صورت رابطه ذیل تبدیل می‌شود:

$$\text{Max}_c W = \int_0^{\infty} u(c_t) \exp[-(\rho_0 + h^{-i} \cdot \rho_1)(t-s)] dt, \quad u_c > 0, u_{cc} < 0 \quad \text{رابطه (۳):}$$

$$s.t: \quad \dot{k}_t = f(k_t) - (n + \delta)k_t - c_t$$

که در آن تابع رفاه اجتماعی نسبت به محدودیت بودجه خانوار حداکثر می‌شود و \dot{k}_t رشد سرمایه سرانه، $f(k_t)$ تولید سرانه، k_t انباشت سرمایه سرانه، δ نرخ استهلاک سرمایه و n نرخ رشد جمعیت است. با تشکیل تابع هامیلتونی، شرایط لازم و کافی برای قرار گرفتن در مسیر بهینه اقتصادی به صورت ذیل است:

$$H_c = 0 \Rightarrow u'(c_t) = \lambda_t \quad \text{رابطه (۱-۴):}$$

$$\dot{H}_k = -\mu_t \Rightarrow -\dot{\lambda}_t = \lambda_t [f'(k_t) - (n + \delta) + (\rho_0 - h^{-i} \cdot \rho_1)] \quad \text{رابطه (۲-۴):}$$

$$\lim_{t \rightarrow \infty} k_t \mu_t = 0 \quad \text{رابطه (۳-۴):}$$

که در آن $\mu_t = \lambda_t \exp[-\rho_0 + h^{-i} \cdot \rho_1] dt$. بنابراین، شرط ترانسورسالیته برابر است با:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} k_t u'(c_t) \exp[-\rho_0 + h^{-i} \cdot \rho_1] dt = 0 \quad \text{رابطه (۵):}$$

با ترکیب شرایط مرتبه اول و حذف h خواهیم داشت:

$$\frac{du'(c_t)/dt}{u'(c_t)} = \rho_0 - h^{-i} \cdot \rho_1 + (n + \delta) - f'(k_t) \quad \text{رابطه (۶-۱)}$$

$$\Rightarrow -\frac{u''(c_t)c_t}{u'(c_t)} \frac{dc_t/dt}{c_t} = f'(k_t) - \rho_0 + h^{-i} \cdot \rho_1 - (n + \delta)$$

$$\Rightarrow \frac{dc_t/dt}{c_t} = \sigma(c_t) [f'(k_t) - \rho_0 + h^{-i} \cdot \rho_1 - (n + \delta)] \quad \text{رابطه (۶-۲)}$$

که در آن $\sigma(c_t)$ کشش جانشینی مصرف در دو دوره زمانی است. براساس این رابطه، تشکیل نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام باعث افزایش رشد بهینه مصرف سرانه می‌شود. براساس روابط (۶-۲) و (۳) معادله مسیر بهینه مصرف سرانه و معادله انباشت سرمایه به ترتیب، به صورت ذیل خواهند بود:

$$\dot{c}_t = \sigma(c_t) [f'(k_t) - \rho_0 + h^{-i} \cdot \rho_1 - (n + \delta)] c_t \quad \text{رابطه (۷)}$$

$$\dot{k}_t = f(k_t) - (n + \delta)k_t - c_t \quad \text{رابطه (۸)}$$

براساس معادلات مذکور می‌توان وضعیت انباشت سرمایه سرانه، مصرف سرانه، تولید سرانه و پس‌انداز سرانه را در وضعیت یکنواخت (پایا) به دست آورد. با توجه به معادله حرکت مصرف سرانه (متغیر کنترل)، رفتارهای خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی حاکم بر دین اسلام از طریق کاهش مقدار رجحان زمانی باعث خواهد شد تا نسل‌های حاضر رفاه نسل‌های آینده را با شدت کمتری تنزیل کنند و باعث افزایش نرخ تغییر مصرف سرانه خواهد شد. به عبارت دیگر، مصرف سرانه در مقدار بالاتری تثبیت خواهد شد. این مسأله تأثیر مثبتی بر متغیر وضعیت در معادله حرکت سرمایه (\dot{k}) خواهد داشت، به گونه‌ای که باعث افزایش ذخیره مطلوب سرمایه سرانه می‌شود. در نتیجه مقدار تولید سرانه در سطح بالاتری تحقق خواهد یافت و رشد تولید افزایش می‌یابد.

در حالت اول، که جامعه متأثر از انگیزه‌های فردگرایی باشد ($h=0$)، باعث خواهد شد تا عبارت $h^{-i} \cdot \rho_1$ صفر شود و مسیر بهینه مصرف سرانه در رابطه (۷) به صورت رابطه ذیل تبدیل شود:

$$\dot{c}_t = \sigma(c_t) [f'(k_t) - \rho_0 - (n + \delta)] c_t \quad \text{رابطه (۹):}$$

در حالت دوم، که جامعه متأثر از انگیزه‌های خانواده‌گرایی مبتنی بر مبانی اخلاقی است (۰ < h < ۱, i=1)، مسیر بهینه مصرف سرانه در رابطه (۷) به صورت رابطه ذیل تبدیل می‌شود:

$$\dot{c}_{2t} = \sigma(c_t) [f'(k_t) - \rho_0 + h^{-1} \cdot \rho_1 - (n + \delta)] c_t \quad \text{(رابطه ۱۰)}$$

مقایسه روابط (۹) و (۱۰) بیانگر این است که نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی اثر مثبتی بر رشد مصرف سرانه دارد. در نتیجه رشد مصرف سرانه در حالت دوم از رشد مصرف سرانه در حالت اول بزرگتر خواهد بود ($\dot{c}_{2t} > \dot{c}_t$). این نتیجه منجر به اثرات رفاهی بیشتر نهاد خانواده خواهد شد.

۳-۳. تعادل وضعیت یکنواخت

در تعادل وضعیت یکنواخت^۵، رشد مصرف صفر است، در نتیجه رابطه قاعده طلایی تعدیل شده انباشت سرمایه بر اساس رابطه (۶-۲) به صورت زیر حاصل می‌شود:

$$\frac{dc_t/dt}{c_t} = 0 \Rightarrow f'(k^{**}) = \rho_0 - h^{-i} \cdot \rho_1 + n + \delta \quad \text{رابطه (۱۱):}$$

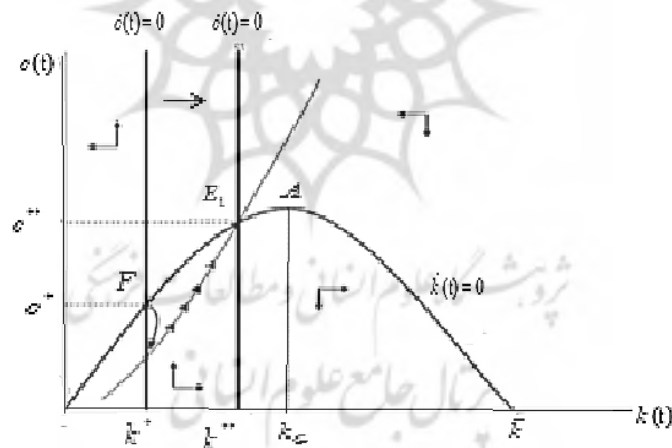
که در آن k^{**} موجودی سرمایه سرانه در وضعیت یکنواخت در جامعه‌ای است که نهاد خانواده بر اساس مبانی ارزشی اسلام شکل گرفته است. بر اساس این رابطه، بازدهی نهایی سرمایه در حالت گذر، متأثر از دو ریشه ذهنی (رجحان زمانی) و عینی (رشد جمعیت) است. بنابراین، گسترش نهاد خانواده مبتنی بر ارزش‌های اسلامی از طریق اثرگذاری بر ریشه ذهنی باعث کاهش نرخ رجحان زمانی می‌شود. در ادامه سه حالت در نظر گرفته می‌شود:

الف) اگر افراد متأثر از تفکر فردگرایی باشند و نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام شکل نگیرد، در این حالت h^{-i} برابر با صفر خواهد بود و $\rho = \rho_0$ خواهد شد.

در این حالت موجودی سرمایه سرانه برابر k^* و سطح مصرف سرانه وضعیت یکنواخت برابر c^* است (نقطه F در نمودار ۲).

ب) اگر افراد تمایل به تشکیل نهاد خانواده داشته باشند و نهاد خانواده نیز مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام باشد ($0 < h < 1, i > 1$)، در این حالت رجحان زمانی منطبق با رابطه (۱) و برابر با $\rho = \rho_0 - h^{-i} \cdot \rho_1$ است. بنابراین نسبت به حالت الف، موجودی سرمایه سرانه به k^{**} و سطح مصرف سرانه به c^{**} افزایش می‌یابد (نقطه E_1 در نمودار ۲).

ج) در حالتی که تمایل افراد به تشکیل خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام باعث صفر شدن نرخ رجحان زمانی شود ($\rho_0 = h^{-i} \cdot \rho_1$)؛ قاعده طلایی انباشت سرمایه براساس شرط $f'(k_G) = n$ حاصل می‌شود که در آن نرخ بازدهی سرمایه برابر نرخ رشد جمعیت (نرخ بهره بیولوژیک) است و مربوط به موجودی سرمایه سرانه ای (k_G) می‌شود که مصرف سرانه وضعیت یکنواخت را حداکثر می‌کند^۱ (نقطه A در نمودار ۲).

نمودار (۲): مقادیر تعادلی ذخیره سرمایه سرانه و مصرف سرانه

منبع: (بلانچارد و فیشر، ۱۳۷۶، ص. ۹۰).

بنابراین، براساس نمودار (۲)، گسترش نهاد خانواده براساس مبانی اسلام از طریق کاهش نرخ رجحان زمانی باعث انتقال رشد بهینه مصرف سرانه به سمت راست

می‌شود؛ در نتیجه، باعث افزایش ذخیره سرمایه سرانه به k^{**} و سطح مصرف سرانه به c^{**} می‌شود. در وضعیت یکنواخت رشد سرمایه سرانه (\dot{k}) برابر صفر است. بنابراین، براساس رابطه ذیل خواهیم داشت:

$$\dot{k}_t = f(k_t) - (n + \delta)k_t - c_t = 0 \Rightarrow c^{**} = f(k^{**}) - (n + \delta)k^{**} \quad \text{رابطه (۱۲)}$$

در نتیجه، گسترش نهاد خانواده براساس مبانی اسلام از طریق کاهش نرخ رجحان زمانی باعث افزایش ذخیره سرمایه سرانه براساس رابطه (۱۱) می‌شود. همچنین براساس رابطه (۸)، افزایش ذخیره سرمایه سرانه از طریق افزایش تولید باعث افزایش مصرف سرانه در وضعیت یکنواخت می‌شود.

۴. کالیبره کردن الگو در اقتصاد ایران

به منظور کالیبره کردن مدل تحقیق، لازم است اندازه‌های عددی پارامترهای مدل را در اختیار داشته باشیم. برخی از اطلاعات مورد نیاز از قبیل موجودی سرمایه سرانه در سال پایه، نرخ رشد جمعیت و نرخ استهلاک سرمایه را می‌توان از طریق مراجعه به مأخذ آماری به دست آورد. براساس سرشماری سال ۱۳۹۰، نرخ رشد جمعیت ۱/۲۹ درصد بوده است؛ نرخ استهلاک سرمایه براساس افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ برابر ۵ درصد منظور شده است. نرخ رجحان، زمانی مستقل از نهاد خانواده و کشش تولید نسبت به سرمایه نیز از برآوردهای انجام شده، در پژوهش‌های دیگر استفاده شده است. براساس مطالعه ایزدخواستی، صمدی، و دلالی‌اصفهانی (۱۳۹۴)، نرخ رجحان زمانی مستقل (ρ_0)، ۰/۱ در نظر گرفته شده است. براساس مطالعه مولایی (۱۳۸۴) کشش تولید نسبت به سرمایه ۰/۱۸ در نظر گرفته شده است که نسبت به برآوردهای مطالعات دیگر که تا ۰/۴۲ نیز برآورد شده است، کمترین مقدار است و با توجه به کاربر بودن تولید در ایران مقدار برآورد کمتر مناسب‌تر خواهد بود h نرخ رشد تشکیل نهاد خانواده است و بین صفر و یک قرار دارد. توان i شاخصی جهت سنجش رفتارهای خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی حاکم بر دین اسلام است که فرض شده بزرگتر مساوی یک باشد. ρ_1 نرخ رجحان زمانی متأثر از گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام است و فرض شده که کمتر از ρ_0 نرخ رجحان زمانی مستقل باشد که ۰/۱ در نظر گرفته شده است.

در ادامه با به کارگیری فرم تصریح شده توابع تولید و مطلوبیت، مسیر بهینه مصرف سرانه، ذخیره سرمایه سرانه، حجم پس انداز بهینه و تولید سرانه به دست آورده می شوند. به پیروی از وبر^۷ (۲۰۰۵) و واکر^۸ (۲۰۰۸) تابع مطلوبیت از نوع ریسک‌گریزی ثابت^۹ (CRRA) و به فرم ذیل در نظر گرفته می شود:

$$U(c) = \frac{c^{1-\theta}}{1-\theta} \quad \text{رابطه (۱۳)}$$

شون^{۱۰} (۲۰۰۴) فرض می کند که $\theta = 0.5$ باشد. در این صورت $U(c) = 2\sqrt{c}$ همچنین، با توجه به اینکه یکی از فروض اساسی مدل‌های رشد بهینه بازدهی ثابت نسبت به مقیاس است، تابع تولید به فرم کاب‌داگلاس $f(k_t) = k_t^\alpha$ انتخاب شده که دارای بازدهی ثابت نسبت به مقیاس است. با مقداردهی پارامترهای مدل تحقیق در معادلات (۷) و (۸)، به ترتیب معادلات دیفرانسیلی مربوط به مسیر بهینه مصرف سرانه و معادله انباشت سرمایه به صورت ذیل حاصل می شوند:

$$\dot{c}_t = [0.36k^{-0.82} - 0.3258 + 2 \cdot h^{-i} \cdot \rho_1] c_t \quad \text{رابطه (۱۴)}$$

$$\dot{k}_t = k_t^{0.18} - (0.0629)k_t - c_t \quad \text{رابطه (۱۵)}$$

معادلات دیفرانسیلی به ترتیب مربوط به مسیر بهینه مصرف سرانه و معادله انباشت سرمایه معادلات غیرخطی است و از طریق نرم افزارهای Matlab, Mathematica و برنامه نویسی در Excel قابل حل هستند. در حالت پایه، فرض شده که افراد متأثر از تفکر فردگرایی باشند و نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام شکل نگیرد، در این حالت h^{-i} برابر با صفر خواهد بود و $\rho = \rho_0$ خواهد شد و مقدار سرمایه سرانه، تولید سرانه، مصرف سرانه، پس انداز سرانه و مطلوبیت خانوار به ترتیب برابر $1/0.22$ ، $1/0.95$ ، $0/0.71$ و $1/0.95$ حاصل شده است.

در ادامه در سناریوی اول، مقدار نرخ رشد تشکیل نهاد خانواده (h) برابر $0/5$ و شاخص سنجش رفتارهای خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام (i) برابر یک در نظر گرفته می شود. مقدار نرخ رجحان زمانی متأثر از گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام (ρ_1) مقدار $0/01$ در نظر گرفته شده که مقداری کمتر از نرخ رجحان

زمانی مستقل است. با جایگذاری مقدار پارامترهای مربوطه در معادله (۷)، مسیر بهینه مصرف سرانه به صورت ذیل خواهد بود:

$$\dot{c}_t = [0.36k^{-0.82} - 0.2858]c_t \quad \text{رابطه (۱۶):}$$

در حالت تعادلی پایا، $\dot{c} = \dot{k} = 0$ است. بنابراین، با قرار دادن $\dot{c} = 0$ در رابطه (۱۶)، مقدار تعادلی ذخیره مطلوب سرمایه سرانه $1/32$ حاصل شده است. با قرار دادن مقدار آن در تابع تولید، تولید سرانه $1/05$ به دست آمده است. در نهایت، با قرار دادن مقدار تولید سرانه در رابطه (۱۵)، مقدار مصرف سرانه نیز $0/96$ حاصل شده است. از تفاوت مصرف و تولید سرانه، مقدار پس انداز سرانه $0/08$ به دست آمده است. مقدار مطلوبیت خانوار نیز $1/968$ واحد به دست می آید. نتایج حاصل از اثر تشکیل نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی در سناریوی اول نسبت به حالت پایه در جدول (۱) گزارش شده است:

جدول (۱): اثر تشکیل نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی اسلام در سناریوی اول
نسبت به حالت پایه

تغییر در متغیرها	مقدار (درصد)
ذخیره سرمایه سرانه (Δk^*)	۱۷/۳۲
تولید سرانه ($\Delta f(k^*)$)	۲/۹۱
مصرف سرانه (Δc^*)	۱/۸۴
پس انداز سرانه (Δs^*)	۱۷/۳۲
مطلوبیت خانوار (ΔU^*)	۰/۹۱۶

منبع: محاسبات تحقیق

براساس نتایج حاصل شده در جدول (۱)، گرایش افراد به تشکیل خانواده براساس مبانی اخلاقی اسلام نسبت به حالت فردگرایی در وضعیت یکنواخت (پایا) باعث افزایش ۱۷/۳۲ درصدی مقدار ذخیره سرمایه سرانه شده است. همچنین، تولید سرانه $2/91$ درصد افزایش یافته است و باعث افزایش $1/84$ درصدی مصرف سرانه و $17/32$

درصدی پس انداز سرانه شده است. مطلوبیت خانوار در این حالت ۰/۹۱۶ درصد تغییر کرده است.

در سناریوی دوم، مجدداً شاخص سنجش رفتارهای خانواده مبتنی بر مبانی ارزشی اسلام (i) برابر یک در نظر گرفته می شود و رشد تشکیل نهاد خانواده (h)، ۲۰ درصد افزایش داده می شود و اثر آن بر متغیرهای واقعی اقتصاد ایران بررسی می شود. معادلات دیفرانسیلی مربوط به مسیر بهینه مصرف سرانه در سناریوی دوم به صورت رابطه ذیل حاصل می شود:

$$\dot{c}_t = [0.36k^{-0.82} - 0.2598]c_t \quad \text{رابطه (۱۷)}$$

در سناریوی دوم، مقدار تعادلی ذخیره مطلوب سرمایه سرانه ۱/۴۸ حاصل شده است. با قرار دادن در تابع تولید، تولید سرانه ۱/۰۷ به دست آمده است. در نهایت، با قرار دادن مقدار تولید سرانه در معادله (۱۵)، مقدار مصرف سرانه نیز ۰/۹۸ حاصل شده است. از تفاوت مصرف و تولید سرانه، مقدار پس انداز سرانه ۰/۰۹ به دست آمده است. نتایج حاصل از افزایش رشد ۲۰ درصدی تشکیل نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی در سناریوی دوم نسبت به سناریوی اول در جدول (۲) گزارش شده است:

جدول (۲): اثر افزایش رشد تشکیل نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی اسلام در سناریوی دوم نسبت به سناریوی اول

تغییر در متغیرها	مقدار (درصد)
ذخیره سرمایه سرانه (Δk^*)	۱۲/۳۵
تولید سرانه ($\Delta f(k^*)$)	۲/۱۱
مصرف سرانه (Δc^*)	۱/۲۳
پس انداز سرانه (Δs^*)	۱۲/۳۳
مطلوبیت خانوار (ΔU^*)	۰/۶۱۶

منبع: محاسبات تحقیق

بر اساس نتایج حاصل شده در جدول (۲)، افزایش رشد ۲۰ درصدی تشکیل خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی اسلام در وضعیت یکنواخت (پایا) باعث افزایش ۱۲/۳۵ درصدی مقدار ذخیره سرمایه سرانه شده است. همچنین، تولید سرانه ۲/۱۱ درصد افزایش یافته است و باعث افزایش ۱/۲۳ درصدی مصرف سرانه و ۱۲/۳۳ درصدی پس‌انداز سرانه شده است. مطلوبیت خانوار در این حالت ۰/۶۱۶ درصد تغییر کرده است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

تصمیم‌های مربوط به مصرف در زمان حال و آینده توسط افراد و جامعه نقش کلیدی در تخصیص منابع بین زمانی ایفا می‌کند. تفاوت دیدگاه‌های اسلام با مبانی انسان‌شناسی نظام سرمایه‌داری باعث متفاوت شدن اصول نظریه‌های رفتار مصرفی در آن شده است. در دیدگاه اسلامی انسان دوزندگی دنیوی و آخروی دارد و این دو در طول یکدیگر قرار دارند. بنابراین، خانواده یکی از بسترها و کانون‌های نهادی در اجتماع است که برای تمرین و حرکت به سمت تعالی انسانی می‌تواند منجر به افزایش صبر و نوع‌دوستی در افراد شود. در این راستا، گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی و ارزشی اسلام می‌تواند از طریق کاهش نرخ رجحان زمانی مثبت منجر به نوع‌دوستی و صبر شود. بر این اساس، تشکیل خانواده و عقلانیت حاکم بر آن فراتر از تحلیل نهاد اجتماعی خانواده بر اساس عقلانیت ابزاری در نظام غرب است و هدف از تشکیل خانواده در اسلام تأمین حقوق مادی و معنوی افراد خانواده است. بنابراین در این پژوهش، به تحلیل اثرات رفاهی رفتار مصرفی مبتنی بر مبانی اخلاقی و ارزشی خانواده در اسلام پرداخته شده است که از طریق تعدیل نرخ رجحان زمانی مثبت در چارچوب الگوی رمزی صورت گرفته است.

نتایج حاصل شده بیانگر این است که گرایش افراد به تشکیل نهاد خانواده بر اساس مبانی اخلاقی اسلام نسبت به حالت فردگرایی در وضعیت یکنواخت (پایا) باعث افزایش مقدار ذخیره سرمایه سرانه خواهد شد. همچنین، تولید سرانه نیز با افزایش مقدار سرمایه سرانه افزایش خواهد یافت و باعث افزایش مصرف سرانه و پس‌انداز سرانه می‌شود. همچنین، نتایج بیانگر این است که افزایش رشد تشکیل خانواده مبتنی بر

مبانی اخلاقی اسلام در وضعیت یکنواخت (پایا) نیز باعث افزایش مقدار ذخیره سرمایه سرانه، تولید سرانه، مصرف سرانه و پس‌انداز سرانه خواهد شد. در نتیجه، نهادینه شدن نوع دوستی، صبر و ایثار می‌تواند از طریق کاهش نرخ رجحان زمانی مثبت منجر به افزایش رفاه اجتماعی شود. بنابراین، خانواده یکی از بسترها و کانون‌های نهادی در اجتماع است که برای تمرین و حرکت به سمت تعالی انسانی می‌تواند منجر به افزایش صبر و نوع دوستی در افراد شود. در این راستا، به مسئولین در حوزه گسترش نهاد خانواده پیشنهاد می‌شود که در راستای تشکیل و گسترش نهاد خانواده مبتنی بر مبانی اخلاقی و ارزشی اسلامی اقدامات لازم را انجام دهند و حمایت‌های لازم صورت گیرد تا بتوان انسان اقتصادی را تربیت کرد که به هر سه بعد مادی، اخروی و معنوی توجه داشته باشد و از این طریق نیز زمینه افزایش رفاه اجتماعی فراهم شود.

یادداشت‌ها

1. Time Preference
2. Under Saving
3. Becker
4. Pollock
5. Steady State

۶. فرض شده نرخ استهلاک سرمایه صفر است.

7. Wakker
8. Weber
9. Constant Relative Risk Aversion
10. Shone

کتابنامه

- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳). *تحف العقول عن آل الرسول (ص)* (احمد جنتی، مترجم)، تهران: علمیه اسلامی.
- استادزاد، علی حسین (۱۳۹۴). بررسی مصرف بین دوره‌ای با رویکرد اقتصاد اسلامی. *فصلنامه اقتصاد بانکداری اسلامی*، ۱(۱)، ۷۷-۹۲.
- اکبریان، رضا؛ و محمودی، غلام حسین (۱۳۹۴). بررسی و تجزیه و تحلیل رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد اسلامی. *فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۱۰(۱۳)، ۵۳-۸۲.

ایزدخواستی، حجت؛ صمدی، سعید؛ و دلالی اصفهانی، رحیم (۱۳۹۴). تحلیل تأثیر مالیات توری بر تخصیص منابع و رفاه در اقتصاد ایران؛ ارائه یک الگوی رشد درون‌زای نئوکلاسیکی با لحاظ کردن فراغت و اثرات جانبی تولید. فصلنامه تحقیقات اقتصادی، ۱۱۱(۱)، ۲۵۳-۲۸۰.

باستانی‌فر، ایمان؛ و حیدری، محمدرضا (۱۳۹۴). تحلیل اثرهای رفاهی تابع تقاضای پول مبتنی بر مبانی اخلاقی خانواده در اسلام. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۵(۶۰)، ۱۴۵-۱۶۵.
باقری تودشکی، مجتبی (۱۳۸۸). الگوی مصرف بر مبنای ارزش‌های اسلامی. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۳۴(۹)، ۳۹-۶۵.

بخشی دستجردی، رسول؛ و دلالی اصفهانی، رحیم (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی نظریه بهره و نظام بانکداری متعارف (چاپ اول). یزد: دانشگاه یزد.

بلانچارد، اولیور و استنلی، فیشر (۱۳۷۶). درس‌هایی از اقتصاد کلان (محمد ختایی و تیمور محمدی، مترجمان)، تهران: سازمان برنامه و بودجه.

خاشعی، وحید؛ نظرپورکاشانی، حامد؛ و شریعت‌زاده، سیدمحمدعلی (۱۳۹۵). کاوشی در سبک زندگی اسلامی در حوزه رفتار مصرف‌کننده از دیدگاه نهج‌البلاغه. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۴(۹۳)، ۱۱-۴۹.

جداری‌عالی، محمد؛ و میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۱). مدل اسلامی اخلاق مصرف. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۲(۴۶)، ۵-۳۴.

حسینی، سیدرضا (۱۳۸۸). الگوی مطلوب مصرف در چارچوب الگوی تخصیص درآمد اسلامی. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۳۴(۹)، ۷-۳۸.

حکیمی، محمد؛ و حکیمی، علی (۱۳۸۶). الحیاه (احمد آرمان، مترجم) (چاپ نهم). قم: دلیل‌ما.
دادگر، یداله (۱۳۷۸). نگرشی به اقتصاد اسلامی؛ معرفت‌ها، ارزش‌ها و روش‌ها. تهران: پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس.

سهیلی، کیومرث؛ نظرپور، محمدنقی؛ و حسینیان، سیدمیثم (۱۳۸۹). بررسی اصول موضوعه رفتار مصرف‌کننده در اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف. دوفصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، ۲(۲)، ۹۹-۱۲۴.

- صادقی مال‌امیری، منصور (۱۳۹۲). طراحی مدل تحلیل رفتار مصرف‌کننده براساس آموزه‌های اسلام. *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۷(۱۳)، ۱۲۳-۱۵۶.
- صدر، سیدکاظم (۱۳۷۴). *اقتصاد صدر اسلام*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۶۵). *مکارم‌الاخلاق* (ابراهیم میرباقری، مترجم)، تهران: فراهانی.
- مولایی، محمد (۱۳۸۴). بررسی و مقایسه بهره‌وری گروه‌های مختلف صنعتی کوچک و بزرگ ایران. *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۷(۲۲)، ۱۵۷-۱۷۶.
- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۸۴). *الگوی مصرف کلان در جامعه اسلامی*. *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۵(۲۰)، ۳۳-۵۶.
- هادوی‌نیا، علی‌اصغر (۱۳۹۳). رفتارشناسی انسان فطرت‌گرا در گستره توزیع از دیدگاه قرآن کریم. *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۱۴(۵۴)، ۷۳-۹۹.
- Becker, G. S. (1974). A Theory of Social Interactions. *Journal of Political Economy*, 82(6), 1063-1093.
- Pollak, R. A. (2003). Gary Becker's Contributions to Family and Household Economics. *Review of Economics of the Household*, 1(1-2), 111-141.
- Shone, R. (2002). *Economic Dynamics: Phase Diagrams and Their Economic Application*. Cambridge University Press.
- Wakker, P. P. (2008). Explaining the Characteristics of the Power (CRRA) Utility Family. *Health Economics*, 17(12), 1329-1344.
- Weber, E. J. (2005). *Optimal Control Theory for Undergraduates*.
- Akbaryan, R., & Mahmoudi, G. H., (2015). Review and Analysis the Consumer Behavior in Islamic Economics, *Journal of Economics and Islamic Banking*, Thirteenth issue, 10(13), 53-82. (In Persian).
- Bagheri Tudashaki, M., (2009). Model of Consumption Based on Islamic Values, *Quarterly Journal of Islamic Economics*, Year ninth, 9(34). 39-65. (In Persian).
- Bakhshi Dastjerdi, R., & Dallali Esfahani, R., (2011). Pathology of Interest Theory and Conventional Banking System, Yazd: University Press, First Edition .39, (In Persian).
- Bastanifar, I., & Heydari, M. R., (2015). Analysis the Welfare Effects of Money Demand Function Based on the Ethical Basis of Family in Islam, *Journal of Islamic Economics*, 15(60), 145-165. (In Persian).
- Dadgar, Y., (1999). *An Attitude to Islamic Economics, Knowledge, Values and Methods*, Tehran: Tarbiat Modarres University of Technology. (In Persian).
- Jedari Alli, M., & Mirmoezi, S. H., (2012). Islamic Model of Consumption Ethics, *Journal of Islamic Economics*, 12(46), 5-34. (In Persian).

- Hadavinia, A. A., (2014). Humanistic Behaviorism in the Distribution Range from the Point of View of the Qur'an, *Journal of Islamic Economics*, 14(54), 7-99. (In Persian).
- Hakimi, M., & Hakimi, A. (2007). Al-Hayah, Translated by Arman Ahmad. Ninth Edition Qom: Our Reason. (In Persian).
- Hosseini, S. R., (2008). Desirable Consumption Model in the Framework of Islamic Income Allocation Model, *Journal of Islamic Economics*, ninth year. 9(34), 7-38. (In Persian).
- Izadkhasti, H, Samadi, S, Dallali Esfahani, R. (2015). Analysis the Effect of Inflation Tax on Resource Allocation and Welfare in Iran's Economy: Presenting a Neo-Classical Endogenous Growth Model Taking into Account the Leisure and Externality Effects of Production," *Journal of Economic Research*, 50(111), Issue 2, 253-280. (In Persian).
- Mirmoezi, S. H., (2005). The Pattern of Consumption in the Islamic Society, *Journal of Islamic Economics*, 5(20), 33-56. (In Persian).
- Molaei, M., (2005). Review and Comparison the Productivity of Various Small and Large Industrial Groups in Iran, *Iranian Journal of Economic Research*, Seventh year, 7(22), 176-157. (In Persian).
- Sadeghi Mal Amiri, M., (2013). Designing a Consumer Behavior Analysis Model Based on Islamic Teachings, *Strategic Management Thought*, 7(13), 123-156. (In Persian).
- Sadr, S. K., (1994). First Islamic Economics, Tehran, Shahid Beheshti University, Publishing Center, First Edition. (In Persian).
- Soheyli, K, Nazarpour, M. N., and Hosseinian, S. M., (2010). The Study of the Basics of Consumer Behavior in Islamic Economics and Conventional Economics, *Two Issues of Islamic Economics Studies*, 1(2), 99-124. (In Persian).